

— това са причините за трагичната съдба на М. Николов. Критикът не се поколебава да ги посочи в обстановката, когато се градеше митът за най-свободното и хуманно общество.

Нравствените измерения на устояването в годините на социализма — това е основната тема в „Мнения“. Уволнения, унижения, подценяване (или снизходително приемане), не-престанно преодоляване на тежестите нужди на бита, дългогодишно забравяне на най-висшата научна стълбца — това е цената на устояването за Василев. И ако личната си съдба той приема с хладнокривна невъзмутимост, то като гражданска позиция никогата не се поддава на примирението и компромисите.

В такъв аспект е разглеждано и яркото интелектуално присъствие на Ц. Стоянов в съвременната ни култура. Този човек, вплатил рядка за български интелегент свобода на духа, който разкрпостява мисълта от домораслите мерки, трябва през целия си кратък живот да преодолява застиналите схеми на културната номенклатура, обрещал ни на сковаващ застой и домашно самозадоволяване. А това неизбежно водеше литературната критика до лекомислено пълзгане по повърхността на явленията, до поставяне на етикети, до амбицията за обладаване на „абсолютната“ истина веднъж и завинаги. И всяко отклонение от „свещените“ изисквания за обективност и партийност, всяка проява на ярко дарование се приема с войнстваща непримиримост от блюстителите на догматичния покой.

В контекста на времето Василев поставя велеките критически делници на К. Куюнджиев. Да направим литературната критика изкуство — това е дар Божии, с който са осеени малцина, но когато той те разграничава от святостта на посредствеността, се превръща в дяволски бич. А би ли могъл талантът да устои и с какво ще бъде заплачено оцеляването? Това са тревожните въпроси на поколението критици от 60-те години. На тях авторът на „Мнения“ отговаря с наглед безпристрастно възкаждане на документални свидетелства. Безкрайни дискусии, прикриващи под прозрачното було на теоретични проблеми лични обиди и раздаване на административно правосъдие. „Разговори за критиката“, потискащи действителна, оригиналната индивидуалност и толериращи бездарността. Това е горчивата равностетка през погледа на Й. Василев.

И все пак кой са опорните точки на надеждата? От годината на големите илюзии 1956 до

все по-стягащия се обръч на безвременето и апатията. Преди всичко връщането назад в миналото — като източник не само на познание, но и на поука. Това според Василев е нравственото послание на „Българският Великден“. Задълбоченият и достоверен социално-политически анализ, разгърнатите психологически портрети дават възможност на Т. Жечев да проникне в смисъла на националното ни оцеляване. А това носеше исторически оптимизъм.

И още едно предизвикателство открива критикът, и то в най-деформирания през отминалите години жанр — публицистиката. Словото достига своето абсурдно отрицание в периодичния печат. Българската журналистика виртуозно усвои уменията да излива потоци на лишени от значение думи, да прикрива безсмислието на партийните решения и постановления с влудяващо повторение на модерни понятия. Вестникарските статии преливаха от бодрост и вяра в светлото бъдеще, задължителните цитати ни внушаваха послушание и обич към Партията. Опит да изчисти публицистиката от мимолетността на повода и да върне изкопаната и близост с изкуството Василев открива в книгата на Ст. Продев „Паралели“. Тази статия, писана през 1963 г., е един от най-вдъхновените текстове в „Мнения“. Това ме провокира не да се вглеждам в сегашните политико-публицистични прояви на Продев, а да се обърна към пожелателните страници на старите издания. В тях дейците на културата също водят полемики — понякога твърде остри и не съвсем етични. Но най-често под субективните обвинения се крият важни различия както за съвременните тогава форми на литературния процес, така и за бъдещото му развитие. С това те допълват картината на интелектуалния живот у нас до 1944 г. в социо-културен план. А ще останат ли в духовната ни история политическите сблъсъци между редакторите на в. „Демокрация“ и в. „Дума“?

В годините, които сега с прибрзана лекота обобщаваме като отминала епоха на тоталитаризма, Йордан Василев отстоява позицията си на критик, независим от идеологемите на комунизма, с цената на продължителни мъчания. Затова „Мнения“ е книга, която възприема на съвременната литературна критика правото на историческа непреходност. Тя се превръща и в характерен знак на митичелните усидия на българската интелигенция за духовно съхранение и нравствено оцеляване.

Елка Трайкова

„ХРОНОТОПИТЕ“ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА МЕНТАЛНОСТ
(А. Я. Гуревич. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М., Искусство, 1990, 396 с.)

Новата книга на известния руски медиовист Арон Гуревич бележи поредния етап в еволюцията на неговите научни търсения. Започнал със стандартни наследвания за социално-икономическите отношения в страните от Северна Европа през Ранното средновековие,

той постепенно се насочва към т. нар. антропологически ориентирана история, чиято главна задача вижда във възсъздаване на образите на света, присъщи на различни епохи и културни традиции. По този начин се създава възможност за реконструиране и на субективната

реалност, която е била съдържание на съзнанието на хората от изследваната епоха и е определяла същността и стила на неината култура. Теоретическа рефлексия на тази еволюция са неговите статии в сп. „Вопросы философии“ — „Историческа наука и историческа антропология“ (1988, № 1) и „Социальная история и историческая наука“ (1990, № 4), в чийто контекст по-добре може да бъде разбрана и последната му книга. Практическите действия на Гуревич обаче далеч изпреварват теоретическите му размислиания — първата стъпка по избрания нов път е направена още през 1972 г. с книгата „Категории средневековой культуры“. Тя заслужено получава висока оценка, но авторът ѝ не е доволен от резултата, тъй като представената картина на средновековния духовен свят (ментален универсум, според терминологията на Гуревич) отразява представите само на малобройната образована прослойка. Така книгата остава в руслото на тази научна традиция, която имплицитно приема, че историята на културата по своята същност е елитарна — твори се и е достойна само на малцина избраници.

Опит за преодоляване на споменатата парадигма е най-известната досега книга на А. Гуревич — „Проблемы средневековой народной культуры“ (1981). Тя е изградена върху друг материал, вниманието е съсредоточено върху жанровете на „низовата“, простонародната култура (жития, слова, описания на задгробния свят), като целта е да се разкрият скритите модели на съзнанието и поведението на непросветените маси, да очертае структурата на средновековната менталност.

Както личи и от заглавието, книгата „Средновековният свят: културата на безмълвното мнозинство“ е продължение на тези усилия. Пове такива са обявени в началото намерения на автора — да бъдат обхванати нов кръг книжовни ваметници, да се разшири диапазонът на изследваните проблеми и темпоралният обхват. Докато в предишната книга се използват материал главно от VI—XII в., то тук основната част е посветена на XIII в., а в някои очерци се достига дори до XVII в. В това няма нищо изненадващо, тъй като според изследователите от направлението „история на менталностите“ средновековието продължава дори до XIX в.

Първата част на книгата — „Простолюдието в културата на Ранното средновековие“ не отговаря на създадените от самия автор очаквания и до голяма степен разочарова. Наблюденията и изводите в нея в основната си част са вече познати от споменатите вече книги на Гуревич, новите акценти са съвсем малко. Началото на втората част, посветена изцяло на XIII в., също не е обнадеждаващо. Първият очерк „Време, съдба, мит и история в сагата“, макар сам по себе си да е претършен анализ на поезиката на този популярен жанр от скандинавската литература, не съдържа нищо ново и неизвестно — просто това е съкратен вариант на по-ранната книга на А. Гуревич „История и сага“ (1979). Много познати неща има и във

втория очерк — „Хронотопът на „Песен за Нибелунгите“, като освен това стои доста встрани от темата на книгата, макар авторът да се е опитал в самия край да разсея това впечатление.

Стинчинската нова част започва едва със студията „Хронотопът на народното християнство: ехеμπла“, която разкрива истинските възможности на учения. В нея детайлно и многократно е изследвана поезиката на изключително популярен жанр на средновековните ирационални „примери“. Спецификата му е разкрита чрез последователно сравняване на неговия „хронотоп“ с този на възшебната приказка, от една страна, и на нововъзродейската, ренесансовата новела, от друга. Според Гуревич „примерът“ е своего рода микросмос на средновековното съзнание. Под неговия повествователен пласт се разкрива друг слой от латентни образи на времето и пространството, присъщи на хората от тази епоха и ненакърпени от писмената обработка. Това дава възможност да се разкрие по-дълбокият пласт от коренни представи за света, присъщи на средновековния човек, макар те вече да са минали през филтъра на християнската религия. В „примерите“ се наблюдава и своеобразна „интерференция“ на гласа на проповедника и гласа на изговата аудитория. Макар и опосредствувано, ние получаваме възможност да чуем гласа на неграмотното, безмълвното мнозинство, което определя и изключителната познавателна ценност на сборниците с „примери“.

В следващия очерк се търси отговор на основния въпрос за тази книга — възможно ли е да се реконструира устната култура на неграмотното мнозинство чрез материал от текстове, създадени от представители на образованото малцинство. Според Гуревич отговорът е положителен и той се опитва да защити своята позиция чрез анализ на две записани от духовници „селски видения“. Но макар предложението от него методология да не буди възражения, конкретният анализ не е особено убедителен. Голямо място в книгата е отделено и на друг популярен жанр — църковната проповед. Предмет на изследване са проповедите на Бертолд Регенбургски, францискански монах, прославил се със своето красноречие през XIII в. Удобството на този жанр за разкриване на народната менталност през средновековието се определя от обстоятелството, че патиският на аудиторията при него е най-голям, използваните образи, сравнения и представи са най-близко до протонародното съзнание. Въпреки някои интересни наблюдения и изводи обаче тази част от книгата на Гуревич не може да получи висока оценка — тя е излишно многословна, описанието и перифразирането вземат застрашителен превес над анализа и обобщенията. Същото нещо може да се каже и за последния очерк върху материал от XIII в., посветен на сатирическата поема на Вернер Садовник „Майер Хедмбрехт“.

Затова пък последната част, в която предмет на изследване са духовни феномени от Късното средновековие, е изключително съдър-

